

Кучма Ольга Леонідівна

доцент, доктор юридичних наук,
професор кафедри трудового права
та права соціального забезпечення

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЩОДО ВСТАНОВЛЕННЯ ВИНИ ОСОБИ В ДТП

Анотація. В статті досліджуються питання вини та відповідальності за шкоду, заподіяну джерелом підвищеної небезпеки – автомобілем. Акцентується увага на значенні наявності вини водія для притягнення до відповідальності (кримінальної, адміністративної, цивільної). В роботі звернено увагу на суб'єктів, які уповноважені встановлювати вину водія, проаналізована судова практика з розгляду справ про відшкодування шкоди, завданої внаслідок дорожньо-транспортної пригоди, надані авторські пропозиції по удосконаленню законодавства.

Ключові слова: дорожньо-транспортна пригода, вина, відповідальність, потерпілий, шкода.

Kuchma Olha

Taras Shevchenko National University of Kyiv

CONCERNING ESTABLISHMENT OF GUILT OF THE PERSON IN ROAD ACCIDENT

Summary. This article examines the question of who has the right to establish the guilt of the driver and liability in a traffic accident, including those registered without the police. It is established that drivers cannot establish guilt, but can only inform the insurer and the court about the circumstances and express their opinions about it. If the accident was registered without calling the police, the fault is established by the insurer, if with the call of the police, the fault of the driver is established by the court.

The article also focuses on how the driver's guilt affects his liability and the liability of his insurance company. The article considers three situations concerning

persons who were injured as a result of a traffic accident and draws attention to cases of liability without fault. Because the car is a source of increased danger, so even if an innocent driver (did not have the technical ability to avoid a traffic accident and this is a reason not to prosecute the driver), the civil liability of the driver and his insurer, except in cases of intent of the victim or insurmountable forces.

The paper considers the concept of force majeure and the features of the source of increased danger, it is proposed at the legislative level to distinguish between the legal consequences of force majeure and the technical impossibility of avoiding an accident. Judicial decisions on the considered issues are analyzed.

The Law of the Republic of Estonia, which regulates the liability of the insurer of the guilty person, including the liability for damage caused by a trailer, has been studied.

Proposed changes to the legislation. In the Law of Ukraine "On Compulsory Insurance of Civil Liability of Land Vehicle Owners" to supplement paragraph 33.2 of Article 32 with the third paragraph of the following content: "accidents (distribution of fault) shall be established by the insurer (in the cases provided for in Article 41 of this Law - MTIBU)."

In the Civil Code of Ukraine to supplement part 5 of Article 1187 with the second paragraph of the following content:

"The technical capabilities of the mechanism, which is a source of increased danger, other properties of the source of increased danger, which are characterized as a source of increased danger, out of human control due to external influences that are force majeure, are not considered force majeure."

Keywords: traffic accident, fault, liability, victim, damage

Постановка проблеми. Дорожньо-транспортні пригоди стаються через ряд чинників, основними з яких є дії (бездіяльність) водіїв при аварійній ситуації на дорозі та наявність можливості уникнення зіткнення і недопущення завдання шкоди життю, здоров'ю, майну. Тому важливо встановити і належним чином оформити документи, які визначають осіб, відповідальних за шкоду,

заподіяну внаслідок дорожньо-транспортної пригоди, з врахуванням того, що транспортний засіб є джерелом підвищеної небезпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

При встановленні вини водія у дорожньо-транспортній пригоді визначальним є факт наявності непереборної сили. Непереборну силу як юридичний факт досліджували відомі вчені.

В. Д. Примак у роботі «Непереборна сила як обставина, що звільняє від цивільно-правової відповідальності: порівняльно-правовий вимір» наголошує, що легальна дефініція непереборної сили має напрям корелювати з визнанням у міжнародному і європейському приватному праві поняття події поза контролем. Недарма ст. VI.-5.302 DCFR, котра так і озаглавлена «Подія поза контролем», передбачає звільнення особи від позадоговірної відповідальності у разі спричинення шкоди надзвичайною подією, яку неможна було відвернути вжиттям будь-яких розумних заходів і яка не може розглядатися як ризик, покладений на зазначену особу. В імовірній легальній дефініції непереборної сили як чинника, вирішальний вплив якого на порушення суб'єктивного цивільного права кредитора зумовлює звільнення боржника від цивільно-правової відповідальності: слід поєднати поняття події поза контролем з критеріями надзвичайності та невідворотності відповідної обставини; визначити наслідки передбачення її настання (так само як і спричинених нею негативних наслідків) зобов'язаною особою; врахувати можливість обмеженого в часі та (або) поєданого з власними неправомірними діями чи бездіяльністю боржника впливу непереборної сили; покласти на сторони договору обов'язок вчасно інформувати одна одну про виникнення обставин непереборної сили; закріпити у цивільному процесуальному законодавстві можливість розгляду в окремому провадженні справ про встановлення факту виникнення зазначених обставин [1].

С.Д. Гринько в праці «Непереборна сила як безумовна підстава звільнення від відповідальності в цивільному праві України» зазначає якщо виходити з ідеї об'єктивної теорії, то шкода заподіюється зовнішніми

надзвичайними факторами, які правопорушник не міг передбачити. Але дане твердження є невірним, оскільки шкода спричиняється дією самого правопорушника, а зовнішні надзвичайні обставини саме спричиняють її настання. Автор підтримує позицію А. М. Белякової, що запропонувала два моменти, які потрібно враховувати при з'ясуванні поняття непереборної сили, а саме: зовнішній – для діяльності суб'єкта (надзвичайні обставини – повінь, удар блискавки, військові дії та ін.) і внутрішній – шкода, заподіюється не діями цієї надзвичайної зовнішньої події безпосередньо, а діяльністю підприємства заподіювача (причинний зв'язок необхідний), який потрапив під вплив цієї зовнішньої надзвичайної події, а тому і заподіявшої шкоду. Непереборна сила відноситься до категорії відносних понять, оскільки те, що невідворотне при одному рівні розвитку науки і техніки, повністю відворотне за інших умов [2].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми.

При встановленні відповідальних осіб за шкоду, заподіяну внаслідок ДТП виникає потреба у наукових здобутках, в яких досліджувалися питання у яких випадках мала місце невідворотна сила, та за яких умов міг водій запобігти шкоді, чи впливає невідворотна подія на вину і відповідальність водія, адже він керував джерелом підвищеної небезпеки. Також потребує дослідження юридичне оформлення встановлення вини, в тому числі при складенні водіями європротоколу, оскільки в подальшому письмові докази будуть підставою для вимоги про відшкодування шкоди.

Формулювання цілей статті.

У даній статті маємо на меті дослідити наступні питання: хто має встановити вину і відповідальність при ДТП, в тому числі, оформленій без поліції, як впливає наявність вини на факт відповідальності за завдану шкоду джерелом підвищеної небезпеки, та яким чином розмежувати юридичні наслідки непереборної сили і технічної неможливості уникнути ДТП.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Відповідно до ст.6 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів»

(далі – Закон) страховим випадком є дорожньо-транспортна пригода, що сталася за участю забезпеченого транспортного засобу, внаслідок якої настає цивільно-правова відповідальність особи, відповідальність якої застрахована, за шкоду, заподіяну життю, здоров'ю та/або майну потерпілого [3].

Факт винуватості водія у дорожньо-транспортній пригоді (далі – ДТП) може бути встановлено в судовому порядку (зазначено у вироці в кримінальній справі, постанові у адміністративній справі, рішенні у цивільній справі в позовному провадженні чи у окремому провадженні про встановлення факту, що має юридичне значення). Також факт винуватості особи в дорожньо-транспортній пригоді встановлюється страховиком, якщо учасники ДТП склали європротокол.

Проте, деякі суди приходять до хибних висновків в своїх рішеннях, зазначаючи, що *«Страховик не наділений правом самостійно, тобто на власний розсуд, встановлювати винних осіб внаслідок ДТП, навіть у випадку, коли водії скористалися правом на оформлення повідомлення про ДТП на підставі п.33.2 ст.33 Закону. Повноваженнями щодо встановлення вини в результаті ДТП наділений лише суд, у випадку складання відповідних матеріалів про адміністративне правопорушення (кримінального провадження), або самі водії учасники ДТП, якщо вони добровільно за обопільною згодою вирішили скористатися позасудовим варіантом вирішення питання щодо оформлення ДТП шляхом складання відповідного повідомлення.»* [4].

Відповідно до п. 34.2. ст.34 Закону протягом 10 робочих днів з дня отримання повідомлення про дорожньо-транспортну пригоду страховик зобов'язаний направити свого представника (працівника, аварійного комісара або експерта) на місце настання страхового випадку та/або до місцезнаходження пошкодженого майна для визначення причин настання страхового випадку та розміру збитків [3].

Законодавець уповноважив страховика визначати причини настання страхового випадку, а не водіїв, які мають право надавати пояснення стосовно

обставин дорожньо-транспортної пригоди та зауважувати щодо того, хто на їхню думку винен в пригоді.

При цьому, страховик враховує факти, встановлені судовими рішеннями, якщо ДТП розглядається в кримінальному, господарському чи цивільному процесі, то страховик може зупинити страхове розслідування до отримання рішення суду.

Цивільне законодавство передбачає спеціальне регулювання відповідальності за шкоду, заподіяну джерелом підвищеної небезпеки, яким є транспортний засіб. На підставі системного аналізу українського цивільного законодавства розмежуємо умови цивільної відповідальності за суб'єктом-потерпілим наступним чином:

Ситуація 1. Якщо потерпілим є водій транспортного засобу – учасник ДТП, то відповідно до частини першої статті 1188 Цивільного кодексу України шкода, завдана внаслідок взаємодії кількох джерел підвищеної небезпеки, відшкодовується на загальних підставах, а саме:

- 1) шкода, завдана одній особі з вини іншої особи, відшкодовується винною особою;
- 2) за наявності вини лише особи, якій завдано шкоди, вона їй не відшкодовується;
- 3) за наявності вини всіх осіб, діяльністю яких було завдано шкоди, розмір відшкодування визначається у відповідній частці залежно від обставин, що мають істотне значення [5].

Тобто у ситуації 1 істотною умовою для настання цивільної відповідальності за шкоду, завдану внаслідок ДТП є факт винуватості особи.

Ситуація 2. Якщо потерпілим є особа, яка не являється водієм транспортного засобу – учасником ДТП (пасажир, пішоход, власник пошкодженого майна), то відповідно до частини другої статті 1188 Цивільного кодексу України якщо внаслідок взаємодії джерел підвищеної небезпеки було завдано шкоди іншим особам, особи, які спільно завдали шкоди, зобов'язані її відшкодувати незалежно від їхньої вини [5].

Тобто у ситуації 2 факт винуватості особи, яка була за кермом автомобіля – учасника ДТП не впливає на настання її цивільної відповідальності перед третьою особою. Солідарний боржник, який не винуватий у ДТП, відшкодувавши частину шкоди потерпілій особі внаслідок цього також отримав шкоду з вини іншого водія, а тому має право вимагати від винуватого водія відшкодування в порядку регресу, що не суперечить нормам спеціального делікту [6].

Відповідно до пункту 36.3. статті 36 Закону у разі якщо відповідальними за заподіяння неподільної шкоди взаємопов'язаними, сукупними діями є декілька осіб, розмір страхового відшкодування (регламентної виплати) за кожною з таких осіб визначається шляхом поділу розміру заподіяної шкоди на кількість таких осіб [3].

Ситуація 3. Якщо потерпілим є особа, якій завдана шкода одним джерелом підвищеної небезпеки (наприклад, пішоход), то відповідно до частини 5 статті 1187 Цивільного кодексу України особа, яка здійснює діяльність, що є джерелом підвищеної небезпеки, відповідає за завдану шкоду, якщо вона не доведе, що шкоди було завдано внаслідок непереборної сили або умислу потерпілого.

Тобто у ситуації 3 факт винуватості особи, яка була за кермом автомобіля – учасника ДТП не впливає на настання її цивільної відповідальності перед потерпілим, за винятком, якщо компетентними органами встановлено факт умислу потерпілого (наприклад, встановлено слідчим органом факт самогубства потерпілого) або факт непереборної сили.

Поняття непереборної сили розкривається у ч.1 статті 263 Цивільного кодексу України, відповідно до якої непереборною силою визнається надзвичайна або невідворотна за даних умов подія [5].

Цивільний кодекс України передбачає декілька факторів які впливають на зобов'язання власника джерела підвищеної небезпеки:

а) якщо груба необережність потерпілого сприяла виникненню або збільшенню шкоди, то залежно від ступеня вини потерпілого (а в разі вини

особи, яка завдала шкоди, - також залежно від ступеня її вини) розмір відшкодування зменшується, якщо інше не встановлено законом. Вина потерпілого не враховується у разі відшкодування додаткових витрат, викликаних необхідністю посиленого харчування, санаторно-курортного лікування, придбання ліків, протезування, стороннього догляду тощо, у разі відшкодування шкоди, завданої смертю годувальника та у разі відшкодування витрат на поховання;

б) якщо шкода завдана фізичною особою, то суд може зменшити розмір відшкодування шкоди, залежно від матеріального становища завдавача шкоди, крім випадків, коли шкоди завдано вчиненням злочину.

Здебільшого суди при розгляді справ про відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки при встановленні факту технічної неспроможності водія транспортного засобу уникнути ДТП та непритягнення водія до кримінальної відповідальності (оскільки в його діях немає кримінального правопорушення) притягають такого водія до цивільної відповідальності. Разом з тим, є декілька судових рішень, у яких не притягнуто водія до цивільної відповідальності оскільки він був звільнений від кримінальної відповідальності через відсутність події злочину (експертизою встановлено, що дії пішохода були в причинно-наслідковому зв'язку з ДТП, водій не мав технічної можливості уникнути ДТП) [7]. Проте така судова практика є досить дискусійною щодо відповідності чинному законодавству України та суперечить переважній більшості судових рішень.

Естонія має позитивний досвід визначення відповідального страховика за шкоду, заподіяну причепом, який варто перейняти Україні. Так, відповідно до параграфу 47 Закону Естонської Республіки «Про дорожнє страхування», чітко визначено випадки, коли відповідає страховик тягача, коли страховик причепа, а також коли тягач невідомий та коли страховий випадок настав внаслідок відірвання причепа від тягача [8].

В законодавстві є різні види відповідальності: кримінальна, адміністративна, дисциплінарна, матеріальна, цивільно-правова тощо.

Непритягнення до відповідальності одного виду не завжди свідчить про відсутність підстав для притягнення до іншого виду відповідальності.

Так, наприклад, у справах про адміністративне правопорушення у разі, якщо особу не притягнуто до адміністративної відповідальності через відсутність складу адміністративного порушення чи через закінчення строків притягнення до адміністративної відповідальності настають різні правові наслідки, оскільки в першому випадку суд встановив відсутність винуватості особи, у другому випадку суд не надавав оцінки діям особи і факт наявності чи відсутності вини особи є нез'ясованим. У разі, якщо у рішенні суду встановлено винуватість особи та не притягнуто до адміністративної відповідальності через закінчення строків, то дане рішення суду є підставою для притягнення до цивільно-правової відповідальності, оскільки в даному випадку непритягнення до адміністративної відповідальності (нестягнення штрафу) не свідчить про відсутність вини. Про правові наслідки непритягнення до кримінальної відповідальності розглядали у даній статті вище.

Також заслуговує на увагу питання відшкодування шкоди, завданої власнику джерела підвищеної небезпеки. Адже, наприклад при наїзді на пішохода, крім травмування людини також пошкоджується транспортний засіб. Зрозуміло, що шкода життю і здоров'ю людини та шкода майну не підлягають порівнянню. Проте, цивільне право передбачає захист права власності для всіх учасників правовідносин.

Верховний Суд чітко роз'яснив, що *«... з урахуванням наявності у діях пішохода вини щодо порушення ПДР, внаслідок яких (причинно-наслідковий зв'язок) іншим учасникам дорожнього руху було завдано майнову або моральну шкоду, пішохід має нести цивільно-правову відповідальність щодо відшкодування шкоди на загальних підставах, зокрема, застосовуючи положення статті 1166 ЦК України. ... покладаючи на відповідача обов'язок з відшкодування позивачу майнової шкоди, заподіяної внаслідок пошкодження належного йому автомобіля під час ДТП, яка сталася з вини пішохода ОСОБА_2 внаслідок порушення останнім ПДР, суди попередніх інстанцій*

дійшли правильного висновку про наявність правових підстав, передбачених приписами статті 1166 ЦК України, для відшкодування такої шкоди.» [9].

Проте, наявність права вимагати від пішохода відшкодування збитку не знімає обов'язку відшкодувати такому пішоходу витрати на лікування.

Законодавець передбачив у Цивільному кодексі України (стаття 1193) урахування вини потерпілого і матеріального становища фізичної особи, яка завдала шкоди, а саме: шкода, завдана потерпілому внаслідок його умислу, не відшкодовується; якщо груба необережність потерпілого сприяла виникненню або збільшенню шкоди, то залежно від ступеня вини потерпілого (а в разі вини особи, яка завдала шкоди, - також залежно від ступеня її вини) розмір відшкодування зменшується, якщо інше не встановлено законом; вина потерпілого не враховується у разі відшкодування додаткових витрат, передбачених частиною першою статті 1195 цього Кодексу [5] (Фізична або юридична особа, яка завдала шкоди каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я фізичній особі, зобов'язана відшкодувати потерпілому заробіток (дохід), втрачений ним внаслідок втрати чи зменшення професійної або загальної працездатності, а також відшкодувати додаткові витрати, викликані необхідністю посиленого харчування, санаторно-курортного лікування, придбання ліків, протезування, стороннього догляду тощо.), у разі відшкодування шкоди, завданої смертю годувальника та у разі відшкодування витрат на поховання; суд може зменшити розмір відшкодування шкоди, завданої фізичною особою, залежно від її матеріального становища, крім випадків, коли шкоди завдано вчиненням злочину.

Висновки з даного дослідження і перспективи.

Враховуючи вищенаведене, з метою удосконалення правового регулювання правовідносин в означеній царині пропонуємо наступні зміни до чинного законодавства:

У Законі України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» доповнити пункт 33.2 статті 32 третім абзацом наступного змісту: «У разі оформлення

документів про дорожньо-транспортну пригоду без участі уповноважених на те працівників відповідних підрозділів Національної поліції вини учасників ДТП (розподіл вини) встановлює страховик (у випадках, передбачених статтею 41 цього Закону, - МТСБУ).».

У Цивільному кодексі України доповнити частину 5 статті 1187 другим абзацом наступного змісту:

«Технічні спроможності механізму, який є джерелом підвищеної небезпеки, інші властивості джерела підвищеної небезпеки, які і характеризують як джерело підвищеної небезпеки, що вийшли з під контроль людини не в силу зовнішніх впливів, які є дією непереборної сили, не вважаються дією непереборної сили.»

Список використаної літератури:

1. Примак В. Д. Непереборна сила як обставина, що звільняє від цивільно-правової відповідальності: порівняльно-правовий вимір. URL: <http://ppp-journal.kiev.ua/archive/2016/16/16.pdf> (дата звернення 31.08.2020)

2. Гринько С. Д. Непереборна сила як безумовна підстава звільнення від відповідальності в цивільному праві України. URL: http://univer.km.ua/statti/4.hrynko_s._d._nepereborna_syla_yak_bezumovna_pidstava_zviltennya_vid_vidpovidalnosti_v_tsyvilnomu_pravi_ukrayiny.pdf (дата звернення 31.08.2020)

3. Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів : Закон України від 01 липня 2004 р. №1961 / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1961-15/print1520952324628272> (дата звернення 31.08.2020)

4. Рішення Луцького міськрайонного суду Волинської області від 13 лютого 2019 р. Справа №558/550/18 URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/79808801> (дата звернення 31.08.2020)

5. Цивільний кодекс України : від 16 січня 2003 р. № 435-IV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення 31.08.2020)

6. Кучма О. Л. Відповідальність винуватої особи за шкоду, завдану внаслідок дорожньо-транспортної пригоди. URL: <http://ssp.journal.kspu.edu/index.php/ssp/article/view/77> (дата звернення 31.08.2020)

7. Постанова Верховного Суду від 30 жовтня 2019 р. Справа №638/6652/16-ц URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/85354207> (дата звернення 31.08.2020)

8. Про дорожнє страхування : Закон Естонської Республіки : від 26 березня 2014 р. / Рійгікогу. URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/LKindIS> (дата звернення 01.09.2020)

9. Постанова Верховного Суду від 20 листопада 2019 р. № 296/2509/16-ц URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/85836172> (дата звернення 31.08.2020)